

Iogan Sebastiyax Bax Tokkata va fuga re minor Organ uchun

Abdullayev N.A

2-bosqich magistratura talabasi

Annotatsiya

Tadqiqot obyekti – I.S. Baxning Toccata (fuga bilan) re minor BWV 565 asari. Maqolada uning yaratilish tarixi bayon qilinadi; asarning haqiqiyliги masalasi ko‘tarilgan. Shuningdek, Bax ushbu Toccata (fuga bilan) re minor asarini yaratishi mumkin bo‘lgan tarixiy organlar va barokko davriga oid organ musiqasi uslubiy an‘analari ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, maqolada Georg Muffatning «Apparatus musico-organisticus» to‘plamidagi Toccata prima re minor asari tahlil qilingan, u Bax uchun Toccata (fuga bilan) re minor BWV 565 asarini yaratishda ijodiy ilhom manbai bo‘lishi mumkinligi ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: I.S. Bax, organ tokkata (fuga bilan) re minor BWV 565, tokkata (fuga bilan) re minor haqiqiyliги, tarixiy organlar, Georg Muffat, «Apparatus musico-organisticus», toccata prima re minor.

Abstract

Object of research is the organ Toccata (with the Fugue) d-moll BWV 565. In article described is the history of its creation; raised is the question its authenticity. Considered are the historical organs for one of which Bach could create the Toccata (with the Fugue) d-moll and some style traditions of baroque concerning organ music. Analyzed is Toccata prima d-moll of Georg Muffat from the collection «Apparatus musico-organisticus» which could serve for Bach as a creative impulse to creation of the Toccata (with the Fugue) d-moll BWV 565.

Keywords: J.S. Bach, organ Toccata (with the Fugue) d-moll BWV 565, authenticity of the Toccata (with the Fugue) d-moll, historical organs, Georg Muffat: collection «Apparatus musico-organisticus», Toccata prima d-moll.

Toccata (fuga bilan) re minor BWV 565 musiqiy tilining yorqinligi va badiiy g‘oya originali jihatidan Baxning boshqa organ asarlari qatorida alohida o‘rin egallaydi. Mashhur polyak pianisti Karl Tauzigning fortepiano uchun transkripsiyasi va Leopold Stokovski tomonidan orkestrga aranjirovka qilingan grammo yozuvlar tufayli, bu asar deyarli uning eng mashhur asarlaridan biriga aylangan.

Mashhur nemis organisti va tadqiqotchisi German Keller fikricha, asl ko‘rinishida bu tokkata organ dasturlarida kam uchramaydi (ayniqsa Germaniyaning tashqarisida) va

shu sababli, «dorik tokkata»ga qarama-qarshi, unga «epidemik» nomi berilgan. U shuningdek, «omma tinglovchilarining deyarli tiranlik darajasidagi sevgisini eng katta ahamiyatga ega bo'lmagan asarlar ham oladi» deb ta'kidlaydi. Keller yozadi:

«D-moll tokkata o'ziga xos xususiyatlari tufayli alohida o'rin egallaydi, bu to'liq Bax asarlari to'plamida unga mos emas. Albatta, yanada chuqur mavzulardagi muhim fugalari mavjud. Ammo uning boshlanishi kabi ikkinchi misol yo'q: yulduzday porlovchi unison bilan boshlanadigan tokkata, to'liq organ akkordlarining momaqaldirroqqa o'xshash gurillashlari, uchliklar bilan o'ralgan burilishlar. Shu tokkatada bu janrning improvisatsion elementlarining eshitilmagan ekspressiyasi va konsentratsiyasi mavjud» Keller keyin yosh Baxning ijodiy izlanishlari va uning individual uslubini shakllantirish davri haqida fikr bildiradi. Shu bilan birga, bu masalada biz uchun muhim bo'lgan yana bir ekspert – Albert Shveytser fikri: «Baxning musiqiy tilining sekin yetilishini kutish bekor bo'lardi. Dastlabki tajribalardan so'ng, u birdan biz oldimizda butunlay rivojlangan, yetuk holda namoyon bo'ladi» [Toccata (fuga bilan) re minor BWV 565 Iogann Sebastyan Baxning yoshlik davridagi ustalik namunasi sifatida tan olingan bo'lib, bu asar usta ijodining yetuklik muhrini olgan. Uning yaratilish vaqti taxminan 1703–1707 yillar, joyi esa Arnshtadt shahri sifatida ko'rsatiladi. Bu tokkata Bax tomonidan atigi o'nin to'qqiz yoshida yaratilgan! Ko'plab uning organ asarlari hali oldinda edi. Ammo shu yerda allaqachon mashhur ustaning uslubiy eng muhim elementlari mavjud bo'lib, ular boshqa organ tokkata tsikllarida ham, boshqa asarlarda ham namoyon bo'ladi.

Baxning ijodiy geniyasining kuchi ushbu asarda shunchalik yorqin namoyon bo'ladiki, u har qanday qo'shimcha izoh yoki sharhga muhtoj emas, tinglovchiga ta'siri juda kuchli. Toccataning avtografi – Baxning boshqa organ asarlari kabi – saqlanib qolmagan. U faqat Yohannes Ringk (Johann Peter Kellnening shogirdi) tomonidan 1750 yildan keyin tayyorlangan qo'l nusxasi tufayli mashhur bo'lgan. Ringk qo'l nusxasida yozilgan «Toccata (fuga bilan)» nomi Baxga tegishli bo'lmasligi va keyingi davrga oid bo'lishi mumkinligi ehtimoli mavjud. Toccata (fuga bilan) re minor BWV 565 asarining muallifligi 1980-yillardan boshlab Baxshunoslar tomonidan bahsga solinadi. Shunday shubhalar Peter Uilyams tomonidan «Toccata re minor BWV 565 organ asari Baxga tegishlimi?» 1991nmaqolasida bildirildi. Shuningdek, Rolf-Ditrikh Klaus «Toccata haqiqiyli 1998 masalasiga oid» kitobida mualliflik mavzusini ko'taradi. Ushbu tadqiqotchilar tomonidan argument sifatida Bax asarlarida kam uchraydigan uslubiy elementlar keltiriladi. Ularning e'tiborini ayniqsa tokkata boshidagi parallel oktavlar, fugadagi subdominant javobi, fuganing o'rtasidagi pedal orqali bajarilgan tema jalb qilgan. Boshqacha aytganda, bu uslubiy elementlar va

texnikalar Bax boshqa asarlarida deyarli ishlatilmaydi. Shunga qaramay, zamonaviy xorijiy Bax tadqiqotchilaridan biri, Kristof Volf, Toccata (fuga bilan) re minor asarini uning erta ijodiy davrida yaratilgan to'liq autentik asari deb hisoblaydi [17]. Ringk nusxasining Johann Peter Kellner atrofida paydo bo'lganligi Bax muallifligiga qarshi emas, aksincha, uni tasdiqlovchi dalil sifatida qaraladi, chunki ko'plab Baxning dastlabki asarlari aynan shunday nusxalar orqali bizga yetib kelgan.

Volf yozishicha, tokkata boshidagi oktavlarni yozishda Bax Arnshtadt organida mavjud bo'lmagan 16-fut registrni qoplashni maqsad qilgan bo'lishi mumkin. German Keller ham tarixiy hujjatlar asosida Toccata (fuga bilan) re minor asarini Baxning haqiqiy asari deb hisoblaydi, ammo avtograf saqlanmagan, faqat sifatli eski nusxasi tufayli bizgacha yetgan. U yozishicha, aslida Bax dastlabki organ preludiyalari va fugalarda parallel oktavlardan foydalangan. Bax davrida kompozitsiya o'rgatish metodlari eng mashhur organ ustalarining uslubini taqlid qilishga asoslangan. Shu bilan izohlanadi, nima uchun Baxning dastlabki asarlarida keyingi organ uslubiga xos bo'lmagan texnikalar uchraydi.

Yosh Iogann Sebastyan asarlarini o'rganib, Keller ularning barokko davrining ko'plab organ uslublari bilan o'zaro ta'siri sababli o'ziga xos uslubiy vositalar mavjudligini ta'kidlaydi. Bunday Bax uchun kam uchraydigan uslubiy vositalar qatoriga quyidagilar kiradi: Bukstehudening uslubiga xos tarqatilgan akkordlar; Shimoliy nemis uslubida kadensiyaga yetishdan oldin dominant notada uzoq qolish; Ikkala qo'l bilan parallel seksta yoki detsimalar bo'ylab pasajlar (Paxelbelga o'xshash); Tunder va Bruns uslubidagi qo'sh pedal; Fugadagi mavzularni takrorlovchi tovushlar, ayniqsa Lyubek uslubiga xos

Ta'kidlash joizki, Toccata (fuga bilan) re minor BWV 565 Baxning haqiqiy asari sifatida BWV katalogining Dürer-Kobayashi nashrida barcha nashrlarga kiritilgan (mualliflik masalasi bo'yicha zarur izohlar bilan) Bax va organlarning ta'siri Baxning birinchi tarjimai holi – Nekrologdan ma'lum bo'lishicha, u doimiy foydalanishda yetarlicha katta va sifatli organga ega bo'lmagani haqida shikoyat qilgan. Uning musiqasini o'rganuvchi va hurmat qiluvchi tadqiqotchilardan biri shunday yozadi: ehtimol, boy dispozitsiyaga ega va kuchli tovushli organ yosh Baxni yanada jasur asarlar yaratishga ilhomlantirgan bo'lar edi. Shu bilan birga, tadqiqotchilar yozishicha, Bax o'ynashga majbur bo'lgan organlar ko'pincha yetarlicha yaxshi bo'lmagan

German Keller Arnshtadt shahridagi Bonifatiuskirche uchun I.F. Vender tomonidan qurilgan organning dispozitsiyasi haqidagi qiziqarli va noyob ma'lumotlarni keltiradi. Shu organda yosh Bax ko'plab asarlarini yaratgan, jumladan, ehtimol Toccata (fuga bilan) re minor asarini ham [15, s. 8–10]. Ushbu organning olti registri hozirgacha

saqlanib qolgan. Baxning o'yin stoli (Terry tasvirida) Arnshtadt muzeyida saqlanadi [1, s. 24].

Keller yozishicha, Oberkirche'dagi katta organ Baxning musiqiy fantaziyasini qo'zg'atganini o'ylamaydi. Shuning uchun yosh Baxni Lyubekka safarga undagan sabab nafaqat mashhur organist Dietrix Bukstehudening shon-shuhrati, balki Marienkirche'dagi ikkala organning shuhrati bo'lgan]. Keller shuningdek, Lyubekdagi katta organning uchta manual va pedalida 54 registr va keng tesselatura mavjudligini, bu organ Bartold Hering tomonidan 1516–1518 yillarda qurilganini va Bax shaharni ziyorat qilgan paytida yomon holatda bo'lganini qayd etadi. Totentanzkapelle (O'lim raqsi kapellasi)dagi kichik organ esa uchta manual va pedal bilan 37 registrga ega edi. Afsuski, Keller yozishicha, bu mashhur organlarning Baxga qilgan ta'siri haqida hech narsa ma'lum emas. Shunday turli organlarda yosh Bax musiqiy ijod qilish imkoniyatiga ega bo'lganida, albatta, uning dastlabki organ asarlari, jumladan Toccata (fuga bilan) re minor asarining tarixiy va to'g'ri registr interpretatsiyasi bilan bog'liq savollar paydo bo'ladi. Ma'lumki, Bax registr ishlatishda cheksiz fantaziyasini namoyon qilgan. Ushbu masalaga oid qiziqarli ma'lumotlar uning birinchi biograflaridan biri – Johann Nikolaus Forkel orqali saqlangan. Forkel yozishicha: «Uning registr ishlatish uslubi shunchalik noodatiy edi, ba'zi organistlar va organ ustalari uni ko'rib hayratda qolishardi. Ular bunday ovoz kombinatsiyasi bir-biri bilan uyg'unlashmaydi deb hisoblashardi, ammo keyin, organ shunday tovush chiqarganini ko'rishganda, bu juda yaxshi, biroz noodatiy ekanini payqashardi. Ular o'z uslubida bunday natijaga erisha olishmagan» Shuningdek, eski organ musiqasini, jumladan Baxning asarlarini tarixiy kontekstda ijro etish juda murakkab, chunki bu uchun bir necha asr masofasini yengib, obyektiv shart-sharoitlarni tiklash talab etiladi.

Georg Muffatning organ merosidan, ayniqsa, uning «Apparatus musico-organisticus» to'plami katta mashhurlik kasb etdi. Ushbu to'plamga 12 ta organ tokkata va boshqa bir qancha asarlar kiritilgan. Bizning e'tiborimizni aynan ushbu to'plamdagi toccata prima re minor asari tortdi (Misol 1).

Ushbu tokkata Grave templi akkordlar bo'limi bilan boshlanadi, keyin Allegro bo'limiga o'tadi. Allegro bo'limi esa o'z navbatida ikki kichik bo'limga bo'linadi (d-A va A-F tonallik rivojlanishi bilan). Keyin tokkatada yana Grave templi qaytadi va asar tugaguncha shu templi saqlanadi. Grave bo'limi eng rivojlangan qism hisoblanadi. Tokkata tinglanganda, harakat tezligi tez-tez o'zgarayotgandek taassurot uyg'otadi. Aslida esa bu notalarning davomiyligi – yarim va chorak notalardan o'ttiz

ikkinchi notalargacha o'zgarishi va akkord fakturasining passaj-fugurali fakturaga o'tishi orqali amalga oshadi. Toccata prima re minor asaridagi templi ko'rsatmalar «Apparatus musico-organisticus» to'plamining 1888 yilda Leyptsigda niderland organisti Samuel de Lange tomonidan nashr qilingan ikkinchi nashriga asoslanadi. Ehtimol, barcha templi ko'rsatmalar aynan Georg Muffatga tegishli.

Misol 1

Georg Muffat, «Apparatus musico-organisticus»,

toccata prima re minor

Endi Baxning Toccata (fuga bilan) re minor asariga (Misol 2) murojaat qilaylik. U Adagio templi bilan boshlanadi, lekin to'rtinchi taktida templi Prestissimoga o'zgaradi. Keyin esa qisqa muddatli sekinlashish sodir bo'ladi. Shuni ta'kidlash kerakki, birinchi bo'limdagi Adagio va Prestissimo templi ko'rsatmalar, shuningdek, tokkataning yakuniy bo'limidagi barcha templi ko'rsatmalar, Johannes Ringk nusxasidan olingan Peters nashrida mavjud bo'lib, ehtimol, ularning muallifi o'zi Bax bo'lishi mumkin. Boshqa barcha templi ko'rsatmalar (Peters nashrida qavs ichida berilgan) ehtimol turli tahrirlar yoki nusxani yozgan ko'chirishchilar tomonidan kiritilgan. Ushbu tokkataning faktura to'rti esa birinchi taktlaridan boshlab ornamental figuralar va tiratlar bilan to'rtadi.\

Misol

2

И.С. Бак. Токката (с фугой)

d-moll BWV 565

Ko'rib turganimizdek, Muffatning toccata prima re minor asarida ham turli xil melizmlar, ornamental figuralar va pasajlar mavjud bo'lib, bu Fransuz klavesin musiqasi an'analariga mos keladi. U chizilgan mordent bilan boshlanadi, bu past qo'l (manual) ovozdagi tonik notaga to'g'ri keladi va keyin yuqori qo'l ovozida takrorlanadi. Baxning Toccata (fuga bilan) re minor asari ham chizilgan mordent bilan boshlanadi, lekin u kvint notada, ikki qo'l ovozida bir vaqtda bo'ladi va keyin asta-sekin past registrda uch marta takrorlanadi. Muffatning tokkatasidagi Grave bo'limida yuqori ovozda melodik aylanish mavjud bo'lib, u asta-sekin re minor tonidan ko'tarilgan yettinchi notaga tushadi va so'ngra tonikaga yechiladi (a-g-f-e-d-cis-d) (qarang t. 4).

Baxning tokkatasida esa bu melodik aylanish asosiy ahamiyatga ega bo'ladi. U asarning turli bo'limlarida asosiy ko'rinishda va inversiyada eshitiladi. Shu melodik aylanish asosida tokkataning birinchi taktlaridagi tez pasajlar, fuganing temasi va yakuniy taktlaridagi pedal melodik aylanishlar yaratiladi. Keling, Baxning Toccata (fuga bilan) re minor asari (Misollar 3 va 4) va Muffatning toccata prima re minor asari (Misollar 5 va 6)dan bir necha fraqmentlarni solishtiramiz. Ularning aniq o'xshashligi shuni ko'rsatadiki, Bax o'zining re minor organ tokkatasini yaratgan vaqtida, Georg Muffatning ushbu asari bilan yaxshi tanish bo'lgan.

Misol 3

И.С.

Бак.

Токката (с фугой) d-moll

Пример 4
И.С. Бах. Токката (с фугой) d-moll,
(из рукописной копии Ринка)

Пример 5
Г. Мюффат «Apparatus musico-organisticus»,
toccata prima d-moll

Пример 6
Г. Мюффат «Apparatus musico-organisticus»,
toccata prima d-moll

Diqqatni barokko kontrastli-kompozitsion shakllarida alohida e'tiborga loyiq bo'lgan muhim tarkibiy qismga qaratish lozim – bu bo'limlarning tezlik (tempo) jihatidagi farqi, u musiqiy matndagi ifoda etilgan fikr va his-tuyg'ularni jonliroq yetkazishga xizmat qiladi. Hatto Jerolamo Freskobaldi (1583–1643), italyan organ maktabining asoschisi sifatida tarixga kirgan shaxs, tokatalarni ijro etishda asbobiy mahoratning ajoyibligi bilan emas, balki ularning emosional mazmuniga ko'proq e'tibor qaratishga intilgan. U paytda butunlay yangi bo'lgan musiqiy ifodaning bir qator vositalari ichida Freskobaldi uchun ijro tezligi va metrik o'zgaruvchanlik alohida

ahamiyat kasb etgan. O‘z tokatalari to‘plamiga yozgan “Old so‘z”ida u shunday maslahat beradi: “Ularni qat’iy takt qoidalariga bo‘ysundirmay, madrigalga xos erkinlik bilan ijro eting, matnning ma’nosi va ifodaviy xususiyatiga muvofiq improvisatsiya qiling”. Tadqiqotchilar Freskobaldi ijrosida keyinchalik tempo rubato bilan bog‘lanadigan uslubning ildizlarini ko‘radilar.

Mashhur mahalliy organ ijrochisi L. Royzman ham barokko tokatalari ijrosida tempo o‘zgaruvchanligiga alohida e’tibor qaratgan. U qadimgi organ (klavir) tokatalarini ijro etish usuli haqida shunday yozadi: “Tokkatalarni erkinroq ijro etish kerak (qat’iy polifonik epizodlar bundan mustasno), xuddi improvisatsiya qilayotgandek, xarakter va tempo o‘zgarishlariga sezgir javob berish lozim; ba’zida bu o‘zgarishlarni muallif qo‘lyozmalarida Adagio yoki Presto so‘zlari bilan belgilagan, ba’zida esa tahrirchi tavsiyasi bilan ko‘rsatgan. Reseptativ bo‘limlar (shuningdek ariozo) esa ayniqsa boy intonatsion va dinamik ohanglarga ega”. Prebax davri va Bax davrining ijrochilik uslubining muhim elementi sifatida Royzman musiqiy asarda ifodalangan fikr va his-tuyg‘ularning intensivligini ajratib ko‘rsatadi; tezkor, ba’zida oddiygina tez fugalarning ijrosida ham bu jihat katta ahamiyatga ega.

Adabiyotlar ro‘yxati

Keller G. Baxning organ asarlari: Tarixiy shakl, uning talqini va ijrosi bo‘yicha tadqiqot / Nemis tilidan tarj. I. Temirova. Qozon, 2008.

Prodyoma T. Yohann Sebastian Bax. Organ uchun d-moll tokkata (fuga bilan) BWV 565 “Yohannning xislati”. Tadqiqot. Moskva, 2018.

Royzman L. Adabiy meros. 3 jildda / Tahrir va tuzuvchi N. Malina. Qozon, 2014. Jild 3. 1973–2003 yillarda nashr etilganlar. Nashr qilinmagan materiallardan.

Saponov M. Yohannning xislati. Bir mo‘jiza tarixidan. Moskva, 2008.

Forkel I. Yohann Sebastian Baxning hayoti, san’ati va asarlari haqida. Moskva, 2008.

Freskobaldi J. Tanlangan klavishli asarlar / Kirish so‘zi N. Kopchevskiy. Moskva, 1983.

Shabalina T. I.S. Baxning hayoti va ijodi xronografiyasi // A. Shveytsyer. Yohann Sebastian Bax. Moskva, 2002.

Shveytsyer A. Yohann Sebastian Bax. Moskva, 2002.

Bach-Werke-Verzeichnis / Kleine Ausgabe (BWV–2a) v. W. Schmieder tomonidan taqdim etilgan.